

Onko kirkko altruistinen?

J.-P. ROOS

Altruismi-teos ilmestyi vuoden 2005 alussa. Sen alkusanat lausuttiin, niin kuin esipuheessa kerrotaan, ”puolilta päivin 12.9.2003, kun Anne Birgitta Yeung ja Juho Saari kävelivät – – Sininauhaliiton toimittajaseminaarista – – tuolla parin kilometrin matkalla sovittiin kirjasta ja sen teemoista – –”. Tämä ei ole ainoa kirja, johon Juho Saari tuolloin osallistui (olen laatimassa arvostelua toisesta samaan aikaan ilmestyneestä kirjasta), mutta hän on tässäkin päätekijänä ja keskeisen teoreettisen lähtökohdan inspiiraattorina. Lienee selvää, että sinänsä kirkon hyväntekeväisyyttä (diakoniaa, yhteisvastuukeräystä, kolehtituottoja) koskeva tilastotutkimus ei sellaisenaan nosta valtavaa tutkimuksellista innostusta. Sehän kuuluu kirkon tehtäviin.

Mutta yhdistettynä altruismiin asia saa laajemman sisälön. Altruismihan on kiinnostava kysymys mm. sen takia, että se liittyy evoluutioteoreettisiin kysymyksiin ihmisen luonteesta, kun taas yhteiskuntatieteilijät mielellään väittävät, että altruismi on ylimmän tason kulttuurinen konstruktio, kun ihminen on noussut darvinilaisesta eloonjäämistäistelusta ja vahvemman oikeuden puolustamisesta kehityksensä viime vaiheessa altruistiseksi toimijaksi. Evoluutioteoreetikot, jotka tietävät paremmin, voivat osoittaa, että myös muilla eläimillä esiintyy altruistista käyttäytymistä (eli omien etujen vastaista ja muiden eloonjäämistä suosivaa käyttä-

tymistä; kirjassa määritelmä on hiukan toisenlainen, sillä altruismiksi riittää vain muiden hyvinvoinnin huomioon ottaminen). Yhteiskuntatieteilijät eivät tietenkään katso tätä altruistiseksi, sillä he edellyttävät tietoista valintaa. Lisäksi evoluution tuottamat altruismisopeumat selittävät siitä, että yksilön kannattaa suosia sukulaistaan, jolla on samat geenit kuin hänellä. Toisin sanoen kyse ei ole (aina) altruismista, jos ajatellaan ryhmää eikä yksilöä.

Ihmisten kohdalla tilanne on siis sillä tavoin erilainen, että me voimme toimia tietoisesti altruistisesti omien ja myös ryhmämme etujen vastaisesti. Jos ”uhraudumme” ryhmämme etujen hyväksi, olemme itse asiassa altruistisempia kuin jos tekisimme sen vain yksilöllisin perustein. Tämä riippuu tietysti ryhmän edusta sekä vapaaehtoisuuden asteesta. Jos minut pakotetaan sotaan Suomen puolesta ja teen sen vastoin tahtoani ja kuolen sitten edes yrittämättäkään taistella, niin en ole ollut kovinkaan altruistinen, eikä mistään sankarikuolemasta voida puhua. Sen sijaan uhrautuminen vaikkapa toverieni hengen puolustamiseksi on sankarillista altruismia.

Nyt kysymys kuuluu: voiko kirkko olla altruistinen? Siis onko olemassa institutionaalista altruismia? Ja onko osallistuminen kirkon avustustoimintaan altruismia? Jos esimerkiksi osallistun yhteisvastuukeräykseen, koska ajattelen, että se tulee takaamaan minulle parem-

Juho Saari & Sakari Kainulainen & Anne Birgitta Yeung
Altruismi. Antamisen lahja evankelis-luterilaisessa kirkossa
Helsinki: Yliopistopaino, 2005

man kohtelun tuonpuoleisessa, niin tämän ei ole altruismia. Tai jos autan, koska tottellen Jeesuksen käskyä rakastaa lähimmäistäni enemmän kuin itseäni. Sekään ei ole oikeaa altruismia, jos teen sen käskystä. ”Oikea” altruismi on siis jotain sellaista, jota ihminen tekee ilman mitään pakkoa tai ulkoista ohjetta, vain oman vapaan tahtonsa nojalla. Käytännössä emme välttämättä tiedä tai kysele ihmisten motiiveja vaan katsomme vain, mitä he tekevät. Jos siis ihminen antaa paljon rahaa yhteisvastuukeräykseen, niin luultavasti hyväksymme sen altruistiseksi teoksi. Jos tiedämme, että hän on hyvin rikas, emme osaa arvostaa tekoa niin paljon kuin jos hän olisi köyhä. Toisaalta, kuten arvioitavassa kirjassa todetaankin, on olemassa altruismia, jossa henkilö aidosti asettaa oman ruumiinsa peliin: luovuttaa verta, elimiä, pelastaa jonkun hengen asettamalla itsensä alttiiksi. Kirkon altruismi ei oikein mahdu kumpaankaan vaihtoehtoon. Kirkko toteuttaa omaa tehtäväänsä, kirkko ei pane itseään missään mielessä alttiiksi, kirkko ei auta muita oman toimintansa kustannuksella, vaan kyse on sen

ydintoiminnasta. Jos kirkko ei auta, se asettaa itse asiassa oman olemassaolonsa kyseenalaiseksi. Tässä mielessä kirjan lähtökoh- ta on ongelmallinen.

Silti johdanto-osa altruismi- teorioista on varsin mielenkiin- toinen. Yhteiskuntatieteen pii- rissä ei yleensä viitata vaikkapa William Hamiltonin sukulaisva- lintaa koskeviin teorioihin. Sa- moin sosiaalitehtelijät usein sot- keutuvat jo alkumetreillä jalkoi- hinsa, kun he kuvittelevat, että geneeistä määrittävyä käyttäyty- minen on sekä tavoitteellista et- tä täysin ympäristöstä riippu- matonta. Kirjoittaja Juho Saari ei lankea tällaisiin virheisiin. Sen sijaan hän kyllä on innostunut Susan Blackmoren meemiteori- oista ja kulttuurin erityisyydes- tä. Evoluutioteoreetikoiden kes- kuudessa meemit on nykyään kyllä pääsääntöisesti hylätty: ky- se on analogiasta, joka saattaa toimia enintään joidenkin hyvin spesifisten ilmiöiden yhteydessä, mutta meemeillä ei todellakaan ole samanlaista roolia kulttuu- rin evoluutiossa kuin geeneillä on elollisen luonnon evoluutios- sa (niiden luotettavuus toistetta- essa on erittäin alhainen, joten kyse on enemmänkin kulttuuri- sesta muuntelusta). On totta, et- tä altruistisessa käyttäytymisessä voidaan nähdä meemien vaiku- tusta, kun vaikkapa lahjoittami- nen tiettyyn kohteeseen tai tie- tyllä tavalla leviää. Ja on myös totta, että juuri meemien leviä- misessä kirkolla voi olla jokin rooli. Kirkko voi siis edistää alt- ruismia meeminä, vaikka se itse ei voikaan toimia altruistisesti sanan varsinaisessa mielessä.

Juho Saari on paljon lukenut mies. On kovin ilahduttavaa, et- tä hän on perehtynyt myös alt- ruismiteorioihin. Ongelmana on (taas kerran) näiden ajatus-

ten soveltaminen käytännön tutkimukseen. Tällöin käy usein niin, että itse asiassa empiirisil- lä sovellutuksilla ei juuri ole yhteyttä teoriaan. Niin on nytkin. Kirkosta tulee yhtäkkiä altruis- tinen subjekti (”altruismi” sub- stanttiivina). Altruismien kohdet- ta tarkastellaan aivan riippumatta aikaisemmasta keskustelusta. Toisaalta hän päätyy aivan jär- kevään altruismien määrittelyyn, jota hän tarkastelee erittäin yk- sityiskohtaisesti (s. 90–91). Tä- män mukaan altruismilla on eri- laisia asteita, joista korkein on täysin pyyteetön altruismi, jos- sa altruistinen käyttäytyminen ei lisää toimijan omia resursseja ei- kä perustu sympatiaan, siis koh- teen ansiokkuuteen. Todella alt- ruistista käyttäytymistä on siis, kun autan pulaan joutunutta huumekauppiasta, joka pääsee näin jatkamaan toimintaansa, esim. myymään huumeita lap- sille, joista yksi voisi olla oma- ni! En luule, että kovin moni tek- isi näin.

Luku 2 on siis varsin kiintoisa ja antoisa altruistisen toimin- nan tarkastelu. Luvussa 3 pohdi- taan luterilaisen kirkon altruisti- suutta ja todetaan, että luterilai- suus on itse asiassa varsin egois- tista. Toisaalta juuri diakoniatyö ja kirkon erityiskeräykset ovat selkeästi auttamistoimintaa, joi- den avulla kirkko edistää ihmisen altruistista käyttäytymistä. Kirjassa kerrotaan mielenkiin- toisia tietoja yhteisvastuukeräyk- sien ja kolehtituoton kehitykses- tä (kummallakaan ei ole nähtä- vissä nousevaa, mutta ei merkit- tävästi laskevaakaan trendiä, jos- kin näyttää ilmeiseltä, että pit- källä aikavälillä sekä kolehtituo- tot että yhteisvastuukeräyksen tuotot supistuvat merkittävästi).

Empiirisissä aineistoissa olet- taan sitten suoraan, että lahjoit-

taminen yhteisvastuukeräyksiin ja kolehteihin on altruistista toi- mintaa, samoin kuin diakonia. Diakonian kohdalla mielenkiin- toisin tulos on se, että suhteelli- sesti suurimmat diakoniamenot ovat köyhillä, maaseutuvaltaisil- la seurakunnilla, kun taas kau- pungeissa tilanne on päinvas- tainen. Diakonia ei siis selväs- tikään edusta äärimmäistä alt- ruismia. Sama koskee kolehti- tuottoja: kaupungeissa ja eteläs- sä annetaan suhteessa paljon vä- hemmän. Samoin koulutuksella ja tuloilla on selvä negatiivinen yhteys kolehtien määriin. Poliit- tisesti erityisesti vihreydellä on vahva negatiivinen yhteys ko- lehtituottoon (mutta myös [vä- hemmän vahvasti] sekä oikeis- tolaisuudella että vasemmistolai- suudella)! Tärkeintä on kuiten- kin se, kuinka paljon osallistu- taan jumalanpalveluksiin, ja se, mikä on herätysliikkeiden mer- kitys. Yhteisvastuukeräyksissä ti- lanne on melko samankaltainen. Vihreys näyttäisi olevan vahvas- ti itsekkyyttä korostava liike. Se- litys voi olla myös se, että vih- reiden kannatusalueella kirkon merkitys on vähäisempi ja että vihreillä on aidosti vaihtoehtoi- sia auttamiskanavia. En ole kui- tenkaan tästä aivan varma, vaan luulen todella (kokemusperäi- sesti), että vihreiden maailman- parannusinto ei kanavoidu suo- raan hädänalaisten auttamiseen, ei Suomessa eikä muuallakaan.

Kirjan viimeinen luku, jossa tuloksia vedetään yhteen, onkin varsin mielenkiintoinen. Tosin nähdäkseni kyllä oletetaan nyt tarkastellun aineiston olevan lii- ankin yleispätevä; nähdäkseni se ei kovinkaan paljoa kerro ih- misten altruistisesta käyttäyty- misestä yleensä Keskeiset konk- reettisen altruismien muodot, lähimmäisten auttaminen, mui-

den järjestöjen kautta kanavoituva auttaminen (esim. SPR:n katastrofiapu, Unicef tms.), erilainen yhteistoiminta, jäävät tarkastelun ulkopuolelle. Nyt johdopäättös on se, että altruismi liittyy traditioon; toisin sanoen altruismi koetaan ennen kaikkea velvollisuudeksi. Keskeinen auttajaryhmä ovat iäkkäät maaseudulla asuvat vanhukset, jotka auttavat huolimatta melko pienistä tuloistaan. Jos ajatellaan koko auttamisen kuvaa, niin saattaa olla, että tämä lopputuloks on hyvinkin virheellinen. SPR:n keräysten tuotto on mit-

tasuhteiltaan selvästi suurempaa ja osallistujien koostumus on melko varmasti toisenlainen. Olisikin ollut kiintoisaa, jos olisi pyritty vertailemaan erityyppisiä auttamisen muotoja kirkon auttamisen kanssa.

Mutta lopulta jää kysymys: tarvitaanko tässä oikeastaan altruismia koskevaa teoriaa? Ovatko Saari ja kumppanit inspiroituneet antamaan sinänsä melko vähämerkityksisille tiedoille liian laajan tulkintakehikon? Oma käsitykseni on tämä: Kirkon auttamistoiminta ei ole altruismia, sen kautta tapahtuva autta-

minen ei edusta altruismin valtavirtaa tai niitä muotoja (perheenjäsenten välistä auttamista, erilaista pyyteetöntä yhteistyötä, keskeisten suomalaisten sosiaalisten järjestöjen toimintaa), jotka yhteiskunnassamme mahdollisesti ovat keskeisiä. Tutkimus antaa siis hyvinkin harhaanjohtavan kuvan altruismista. Silti sen tulokset ovat itsessään kiinnostavia. On totta, etten olisi lukenut niitä, ellei niitä olisi pönkitetty altruismilla, joten oli siitä ainakin meemien levittämisen mielessä hyötyä.

Katastrofit eivät lopu

TUULA-MARIA AHONEN

Lars Backström työskenteli seitsemän vuoden ajan ulkoasiainministeriön humanitaarisen avun yksikön päällikkönä. Tässä kirjassa hän kertoo mielenkiintoisia ja järkyttäviä tarkastusmatkakokemuksiaan ympäri maailman, selvittää Suomen humanitaarisen avun linjausta ja jättää tärkeitä kysymyksiä lukijan pohdittavaksi.

Backströmin mukaan Suomi on ohjannut humanitaarisia varoja vuosina 1997–2004 eniten Afrikkaan, toiseksi eniten Aasiaan ja kolmanneksi eniten Eurooppaan. Jako heijastaa sitä tosiasiaa, että aseellisten konfliktien määrä on kaikkein suurin juuri Afrikassa, jossa 33 prosenttia väestöstä muutenkin kärsii aliravitsemuksesta, puhumatkaan lukuisista taudeista.

Kokonaistilanne on se, että avustustarpeita on maailmassa dramaattisesti paljon enemmän kuin avustusjärjestöt ja lahjoittajamaat pystyvät kattamaan. Erään tutkimuksen mukaan vuonna 2002 oli käynnissä 37 sotaa 29 eri maassa. Näiden sotien uhreista jopa 90 prosenttia on ollut siviilejä.

Suomi on linjannut humanitaarista apuaan niin, että sitä annetaan puolueettomuuden, tasa-puolisuuden ja humanisuuden periaatteita kunnioittaen, akuuteissa ja pitkäaikaisissa hätätilanteissa ja jälleenrakentamisen alkuvaiheissa. Varsinainen jälleenrakentaminen ja monivuotinen projektituki eivät kuulu humanitaarisen avun piiriin.

Humanitaarinen apu on muuttunut vaaralliseksi työ-

Lars Backström
Katastrofin kasvot
Seitsemän vuotta humanitaarisen avun parissa
Edita 2005

si. Backström kertoo tarkastusmatkastaan Kolumbiaan, jossa avustustyöntekijöiden toimisto vallattiin kuorma-autolla sisään ajaen ja osa henkilökunnasta otettiin panttivangeiksi. Toimisto menetti kaikki autonsa, tietokoneensa, radiokeskuksensa ja arkistonsa.

Sadat avustustyöntekijät ovat menettäneet työssään henkensä viime vuosien aikana. Backström ei kerro, onko tämä vähentänyt uusien työntekijöiden määrää.